

„EGY URAMBÁTYÁM RÖPDÖS KÖRÜL”. FRADYRÓL

„Másfelől borzalmasan kegyetlen az Isten”
Ady Endre: Isten, a vigasztalan

„Sechs bis acht vollendete Gedichte”, így Gottfried Benn híres esszéjében, a *Probleme der Lyrik*ben: korunk költőinek legtöbb verse pusztán az életrajz és a fejlődés szempontjából érdekes. Mintha Adyról írta volna. Nem Adyról írta? De, Adyról írta! Olvasta volna Ady Endre Gottfried Benn?

S megannyi csodálóját/támadóját Makkai Sándortól Kosztolányiig, Révész Bélától Földessy Gyuláig, Horváth Jánostól Féja Gézáig? Révai Józseftől Raffay Ernőig? Az „akasszának fel, ha értem”¹ Ignostól a „fulladjon meg Ady Endre lehetőleg máma még”² Karinthyig, a „törzsökös magyar”-ozó Németh Lászlótól a „megyei Nietzsche”-ző Hatvany Lajosig?

Nietzschét biztos olvasta. Talán „rosszul”. Túl-olvasta. Attitűd és modor túltolva – mondom, és tudom, hogy ez így, ha igaz is, nem igazságos: alaposan túl kellett volna Szabolcskán, hogyaszondja: „Sír a nóta, magyar nóta, / Muzsikálnak este óta / Messze, messze idegenben, / Mesebeli tündérbertben, / Egy párisi fogadóba’; / – Fogadóba’! [...] Csak itt lent a cifra lányok, / Fényes urak, asszonyosságok / Nem figyelnek a nótára, / – A nótára! / Nevetgélnek, beszélgetnek, / De ők arról nem tehetnek. / – Tudja a jó Mindenható, / Mi is azon sírnivaló, / Hogy a ménes ott delelget / Valahol egy csárda mellett, / – Csárda mellett!” Ady kimarad.

Jó.

1906, 29 éves, amikor megjelenik az *Új versek*. Addig még csak nem is régi verseket írt, még Szabolcska is kompaktabb. Ilyenekkel legalább nem rémisztget: „Szíveket dobtak a boszorkák. / Én nem féltém. Én sose féltém. / A bús csodáknak ligetében / Állottam búsan, egyedül. / A ködből hulltak a szívek, / Csúnya, kicsiny, kemény szívek”, és ettől szeretője elszalad. Konkrétan „az ifjú Mosoly” – tehát az a szeretője. Aztán jön egy asszony, a beszélő *ráemeli* arcát (értsd: ránéz), mire a nő a szívéért nyúl, nyilván metafora, nyugi, és „Arcomhoz vágta a szívét” – ezt is persze szimbolikusan értsük. A *Léda szíve*. Nagyon rossz. Kettővel utána viszont *Az utolsó mosoly* (rémes cím) sorai ütnek. *Kétszer* ütnek, „Óh, nagyon csúnyán éltem, / Óh, nagyon csúnyán éltem: / Milyen szép halott leszek”, na még egyszer, aztán újból kétszer „Megszépül szatír-arcom” és 2 „Üveges nagy szememben”. Majdnem minden sor jó. Adyt kihagyom.

Csók-kisasszony, meg „Hódolni kergetem elébed / A vágyak éhes csapatát” (*Csak jönne más*), sok. Az allegória, írja Coleridge 1816-ban, „elvont fogalmak képi nyelvre fordítása, s e képi nyelv se több, mint az érzéki tárgyak elvont megragadása”, szimbólum eseté-

¹ Ignotus: A fekete zongora, *Nyugat*, 1908/3. „Ez a csupa értelem-ember ritkán ír olyan verseket, melynek pontosan kipécézhető értelme volna. Ezért, hál istennek, nem muszáj megérteni, s nem is fontos, hogy megértsék. [...] Akasszának fel, ha értem. De akasszának fel, ha hat-hét irodalomban, melyet nyelvtudással megközelíthetni: sok vers akad ilyen egész értelmű, ilyen mellet és elmét betöltően teljes kicsengésű.”

² Karinthy Frigyes: Szabolcska Mihály: Egyszerűség, in: *Így irtok ti*, Budapest, Magvető, 1999, 20.

ben viszont „az egyedin áttetszik a különös, a különösön az általános, az általánoson pedig az egyetemes”.³ Csók-kisasszony nem egyetemes.

Vagy egyetemes?

A *Versek és a Még egyszer* – hát, könyveket nehéz meg nem történné tenni⁴ – mindenképp legalább tanulságosak, és például a *Színházban* vagy a *Mutamur* című heltaijenősdutkaákosos kiskuplészerűség kedves-szórakoztató. A keresztanyám könyvtárát örököltém. Keresztény úri közép, a Himfy utcában lakott, jártam hozzá németre. Német, angol és magyar könyvek, Adytól majdnem minden: *Új versek* (5. kiadás, 1919), *Vér és arany* (10., 1929), *Az Illés szekerén* (4., 1919), *A Minden Titkok versei* (2., 1918), *A menekülő Élet* (2., 1919), *Ki látott engem?* (2., 1919), *Margita élni akar* (1921), *A halottak élén* (2., 1919), *Az utolsó hajók* (1923).

A *Nyugat* és a *Huszdik Század* Ady- emlékszámai.⁵

A *Versek és a Még egyszer* nincs meg. A *Szeretném, ha szeretnének* és *A magunk szerelme* (9.) sincs. Van még Reinitz Béla kottafüzete, Révész Béla: *Ady*, Makkai Sándor: *Magyar fa sorsa*, Szabó Dezső: *A forradalmas Ady*. Lukács György: *Ady*, Révai József: *Ady – és a nagy Király*.⁶ Meg Horváth Mártontól a *Lobogónk Petőfi*. Szép könyvek – a Horváthé tetszik. A fölkerés tízezer karakter Adyról. El van határozva, hogy Adyt kihagyom.

Túl rövid az élet, nem csípem az alkesz, „éjimádó” öntömjénezőket, más 103 kolléga sem szavazta egyetlen darabját sem a 20. század legszebb tíz verse közé,⁷ és hallom a hangom, ahogy elfogadom a felkérést. Adyt kihagyom, ez lesz a cím, így nyugtatom magam. Hallgatok húsz percig. Felolvasom az *Ady szelleme mondja* című verset. Weörestől. Felolvasom *A duk-duk affért*. Vagy a *Kocsi-út az éjszakában*. *Felelet az életnek*. *Az eltévedt lovas*. Felolvasok négy-öt verset. *Négy-öt magyar összehajol*. Apropos, Krúdytól az *Ady Endre éjszakaiából* a *Hitviták a Három Hollóban* fejezetet. „Zuboly kezdte [Bányai Elemér, Ady legjobb barátja, neki írta a *Négy-öt magyart*, az orosz fronton esett el], olyan alattomosan, amilyen alattomosak az erdőlyrészi emberek szoktak lenni.

– A New Yorkban, a női szalonban azt mondják, hogy még mindig Kiss József versei tetszenek legjobban a közönségnek.

Reinitz nekiugrott a meglöbögött vörös rongynak, és felordított:

– A New Yorkban? Hiszen ott már annyi az analfabéta, hogy Harsányi tulajdonos úrék legutóbb a pincéreknek megtiltották, hogy tintát és tollat adjanak az íróknak.

– Igen, mert Karinthy leöntötte tintával a szürke kanapét. Teljesen igaza van a kávésnak, ha a »vadaknak« nem ad tintát – szólt közbe kezét dörzsölgetve a vörös Grajna [Greiner Jenő újságíró], aki meggyőződése ellenére is szeretett megjegyzést tenni, ha azzal ingerelhetette a társaságot”, stb. Így oldom meg, fölolvasom a felét a *Két magyar sors a hanyatló korban* című fejezetnek Szekfű Gyula *Három nemzedéke*ből.

³ Samuel Taylor Coleridge: Az államférfi kézikönyve, in: *Angol romantika*, Vál., szerk. Péter Ágnes, Budapest, Kijárat, 2003, 198.

⁴ Pedig van rá kísérlet/kísértés, Szabó Lőrinc például totálisan átírta első két könyvét, a *Vers és valóság* alapján nem lehet „ráismerni”.

⁵ *Nyugat*, 1919. febr. 16. – márc. 1., Kosztolányi és Déry, Dóczy Jenő és Pintér Jenő szövegeivel, Kodály (*Ádám, hol vagy*) és Bartók (*Három őszi könnycsepp*) kottamellékletével. *Huszdik Század*, 1919. aug., tk. Jászi Oszkár és Csécsy Imre, Trostler József (versei németre fordításáról) és Földessy Gyula, Riedl Frigyes és Pikler Gyula írásával. Balázs Béla egyenesen Ady „mitológiájáról” ír. „Költő volt ő, s nem mítoszalkotó”, szólt rá Balázsról Király István, könyve bevezetőjében.

⁶ „Alapvető elképzeléseiben a marxista irodalomtörténetírás eddig elért eredményeire, főképp Lukács György és Révai József megállapításaira támaszkodik munkám.” Király István: *Ady Endre I–II*. Budapest, Magvető, 1972, 6. Hallgattam Királyt Adyról a nyolcvanas évek legelején az ELTE-n, magával ragadó volt.

⁷ A 18., 19. és 20. helyen *Az eltévedt lovas*, *Az ős Kaján* és a *Kocsi-út az éjszakában*, lásd: *A teremtmények arca. A huszdik század legszebb magyar versei*, szerk. Balázs Imre József, Kántor Lajos, Kolozsvár, Kom-Press Kiadó, 2002.

Hogy tehát Ady „a 48 óta száradozó magyar nemességnek beteg virága”, „Jámbor lelkek fejcsóválva fogják hallani e két sors végigszenvedőinek nevét, el se tudván képzelni, mint kerülhet együvé Tisza István neve Ady Endréével, az erkölcsi rend képviselője az anarchia és beteg dekadencia lantosával”, de: míg ellenfelei, „a konzervatívnek nevezett költők és kritikusok” csak nem is említik szülőföldjüket, addig Ady „mindenhonnan visszaszár és visszaszár”, „tulajdonképp tárt karokkal kellett volna fogadniok az ősi talaj új emberét”, aki „képes felismerni a kor magyarságán a hanyatlás szomorú jeleit”, a „»gyászos magyar hibákat«”.⁸

Vagy a Németh László szerinti leosztást: egyrészt Tóth Árpád, Kosztolányi, Juhász, Babits, Fülep Lajos, Laczkó Géza, Kaffka Margit, másrészt a „Kis József zsidóságából is följebb hág egy zsidó elit”, Osvát, Füst Milán, Gellért Oszkár, Elek Artúr, Karinthy, Szép Ernő – és „a két elit szerette is egymást, Kosztolányi Dezső, aki ellensége volt Adyknak és Móricznak, elválhatatlan barátja Füstnek és Karinthyknak”, satöbbi. De „a háború Ady és Móricz nélkül egy meglehetősen összehangolt, nemes, nyugatias színű, kevesekhez szóló magyar–zsidó irodalmat talált volna, szigetként lebegve a nagyvárosi ordináriságban, sőt magának a Nyugatnak a mérsékelt ordináriságában, ha fajtánk mélyei e két íróban váratlanul föl nem nyílnak”.⁹

Vagy inkább Szabó Dezső 1924-es tirádáit („Ady költészete a magyarság megújuló hite, az élethódítás egyetlen programja. Az Ady költészete az egyetlen szent ébredő magyarság” stb.) Herczeg Ferenc ellen írt pamfletjében: „Azt mondja az egészséges Herczeg Ferenc: – Adyt én fényes tehetségű költőnek tartom. – Ugyan, Herczeg úr! Mit szólna ön ahhoz, ha a parajdi büdösköves gyufa ezt az objektív mondatot mondaná: – A napot én fényes világitású testnek tartom?” Vagy vegyük azt, hogy Király összeveti Ady *Rengj csak, földjét* Babits ugyancsak az ún. vérvörös csütörtök hatására írt *Május huszonhárom Rákospalotánjával*, amazt *fölülállásnak*, ezt *kívülállásnak* nevezve, és „arra az eredményre jut, hogy Ady forradalmi költő, Babits viszont nem az”.¹⁰ Mindez szórakoztató.

Fogadja ásitásomat.

„Királyi pózai” (Pilinszky), a vers, ahogy pusztán arra „cifra szolgál”, hogy tere, hordozója legyen a pöffeszkedő Én-nek. „Ma: bárkinél különb vagyok, / Holnap: törpülhet érdemem”, ez stimmel Adyhoz.¹¹ És nem stimmel hozzám. Random felütve egy összes-vers-kötetet ilyeneket találisz:

*Bántott, döfölt folyton a Pénz is
S szép humanitások játsztak velem,
De lelkemből más sohasem érdekelte
Fölszánt poéta-ceruzámat
Csupán Politika és Szerelem.*

*S úgy számítottam rég ki végem:
Gyűlöletim hogy eléggé nagyok?
Egy akadt nőstényért elég botorság
Indulhat el még inaimból?
Hahogyha nem, már mindent itt hagyok.*

⁸ Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*, Budapest, Kir. Magy. Egyet. Nyomda, 1938, 366–381.

⁹ Kisebbségben, in: *Sorskérdések*, Budapest, Magvető és Szépirodalmi, 1989, 488.

¹⁰ Rába György: *Babits Mihály költészete 1903–1920*, Budapest, Szépirodalmi, 1981, 403.

¹¹ „Az önellentmondások [Jótékonyan! KE] csorbítják a kinyilatkoztatások életét;” az istenes versek nem egyszerűen feleselnek a politikai költeményekkel, de egyúttal arra is emlékeztetnek, hogy a társadalmi megváltás a vallás világiasított változata.” Szegedy-Maszák Mihály: Ady és a francia szimbolizmus, in: *Megértés, fordítás, kánon*, Pozsony, Kalligram, 2008, 328.

Hahogyha. Sok vagy nem, bosszant vagy nem, botorság és inaim ide, akadt nőstények oda, olvassuk végig!

*Tudok-e még nádor-választó
Kisúr-ósimmel szólni makacsul
S tudok-e még asszony után rohanni
Szavakon és gyűléseken túl,
Vágyva-robogva, keresztül-kasul?*

*Néha megingok s szégyen-hülten
Havasnak, vénnek érzem a fejem
S azt hiszem, hogy minden vívát a másé
S hogy idegen tőlem régóta
Balog nádor-úr s bolond szerelem.*

*De jönnek remete kanokként
Ős sűrűkből ki szerelmek, dühök:
Új talmi-nádort megölni is tudnék,
Kívánom örülten a csókot
S csatában, hitben, tűzben vénülök.*

A *duk-duk* 1908. november 15-én jelenik meg Herczeg Új Időkjében. A nemzeti-konzervatívok ütik, Herczeg „kiemeli” Adyt a holnaposok közül, akik, Ady úgy érzi, csimpaszkodnak rajta. Ráadásul, bár Révész Béla közli a *Népszavában* (*Álmodik a nyomor, Proletár fiú verse*), a szocdem propagandaköltő, Csizmadia Sándor is nekimegy. Adyban tombol a hisztérikus szeretet- és elismerésvágy, az 1909-es *Szeretném, ha szeretnének* kötet cím szerint értendő. „A romantika mélyéről származó művészi megváltás-akarát és megváltó-dás-vágy”, írja Kenyeres Zoltán.¹² 28 éves, amikor (túl)írja az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című publicisztikáját. Szittyá paripák prüszkölnek benne, „turulok kerengnek a levegőben”, „ordító táltosok” meg a többi: „Tehát újból Európa ellen mentek, lovas magyarok? Az Időre röhögtök, miért legyen másképp, mint Szvatopluk után: szent Ázsia nevében törtetni fogtok előre” kontra „Mi, fanyar igricek” (mármint a beszélő), akik „komolyan vettük az időt”, 1896-ban nem 896-ot írunk, és oké, akadnak, akik a Nyugattal „elmátkázódtak”,¹³ de „akinek a homlokán ott vigyázatlankodik a Gondolat” (nagy G-vel), az „elveszett”: „Tartsátok meg koponyáitok kerekességét” (itt némi egyeztetési baki van, nincs az a szittyá, ‘kinek koponyái lennének). És a híres metafora: „Kompország, Kompország, Kompország [3x, nagy K]: legképebbesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Keletről Nyugatig, de szívesebben vissza.” 1905 áprilisa és októbere között írta. Nehéz jobb látéletet adni. Nehéz a retorikáját elviselni. „Ne ordítsuk mindig a hazát, de szeressük”, így 1905. július 7-én a *Budapesti Naplóban* (*A hazafiság revíziója*, Lellei néven), a „Shakespeare az angol Csiky Gergely”-típusú bornírt hazafiskodáson élcelődve: helyes, csakhogy ezt már Arany János is leírta 1861-ben, majd’ 45 évvel azelőtt, a mellbevágóan szép *Vojtina ars poétikájában*: „De a hazáról... Úgy van, a haza! / Zengjen felőle hát

¹² Kenyeres Zoltán: *Ady Endre*. Budapest, Korona Kiadó, 1998, 41.

¹³ Az öngyilkos Péterfyt említi. Bori Imre Vajdával kapcsolatban írja: „a hetvenes években már háttérbe szorult az 1860-as évekre jellemző kritikai hang, s Ady Endréig majd csak a »sztoikus fölényét egy pillanatra elvesztő» megvetésre váltó» Péterfy Jenő (Németh G. Béla szavai) nyilatkozik a Vajda János szellemében, amikor a Magyar Tudományos Akadémiának témaként a »bélférges nemzeti karaktere» vizsgálatot ajánlhatja.” Bori Imre: *A magyar irodalom modern irányjai I.*, Újvidék, Forum, 1985. 18.

a dal, nosza!... [...] De meg, mit érne gyöngéd szó nekik, / Midőn a hont ordítva szeretik? [...] Ének se kell, csupán hangos kiáltás. / Ki a hazáról mond nagyot, sokat: / Csak rajta! nem hiába kurjogat.”

Elbizonytalanítva kezdem, nincs kedvem hozzá. *Érdekfeszítő*, hogy „nagy kultúráképző stratégiák közép- vagy ellenpontja”,¹⁴ ám egyrészt számomra túl-mondandós, és azt unom, másrészt durván sok a retorika. Küldetés, önfény, kacifánt. Ady Király István szerint „– az ő szavával szólva – mindig a »tetőn« élt”. Igen? De mi az, hogy tetőn élni? A macska sem él a tetőn. A hatása – az a legsúlyosabb: ahogy kiskaliberűek átvenni igyekeznek Ady közösségizését, intuitív politikai éleslátása nélkül, alaposan lebutítva – és ahogyan Adyra hivatkozva szorítják hátra azokat, akik nem föltétlen a közéleti nyomatják. Jó, de már bólintottam – ahogy a viccben van –, és csak nem esik le a fejem tőle!¹⁵

„No a véglegest még nem tudjuk, gondolom, érdemes lesz sűrűn eljárni a *Fradi kávéházba*”¹⁶ – beszélgeti egy figuráját Móricz *Az asszony beleszól* című regényében. Az anekdota szerint a Japán kávéházat kezdték FRADYnak nevezni néhányan, jóval azelőtt, hogy 1960-ban a Liszt Ferenc téren, a Japán kávéház – később Írók Boltja – szomszédságában felállított Csorba Géza szobrát.¹⁷ Ez tetszik. Még Ady szobra is. Ady is. Az van, hogy „Egy urambátyám röpdös körül: / Mult századokból nagy pipafüst-szárnnyal: / Egy őszám. Tollamra néz, dohog, / S kezemre csap a füstös pipaszárral”. Puff és durr. „Pontról pontra elmondom, úgy, ahogy bennem él, mi idegenít el ettől a költészettől”¹⁸ – ilyesmi biztos nem lesz. Idegenkedem és élvezem. *No a véglegest még nem tudjuk, gondolom, érdemes lesz sűrűn eljárni a Fradi kávéházba.*

¹⁴ Életműve „folyvást eltérő kanonizációs törekvések kereszteződésében konstruálódott újra, sok esetben azok ütközőpontjaként.” Szirák Péter: Kanonizációs stratégiák, történeti konstrukciók az Ady-recepcióban, in: *Tanulmányok Ady Endréről*, szerk. Kabdebó Lóránt, Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Menyhért Anna, Budapest, Anonymus, 1999, 35.

¹⁵ Ahogy egy Athos–Pathos (hogy ezt a szót a dolgozatba csempésszük) –Aramis-viccben áll: Pathos oly sebesen suhint a karddal, ellensége észre sem veszi, hogy lenyisszantották a fejét. Csak, amikor föl lesz szólítva, hogy bólintson.

¹⁶ Móricz Zsigmond: *Az asszony beleszól*, Budapest, Szépirodalmi, 1955, 98.

¹⁷ Csorba Ady (15 évvel fiatalabb) barátja volt, ő készítette a költő halotti maszkját és síremlékét a Kerepesi temetőben.

¹⁸ Kosztolányi Dezső: Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről, *A Toll*, 1929.